

Vilka dialektord kvalar in i en standardspråklig ordlista?

Lena Wenner

This paper describes the work behind deciding which dialect words should be included in the Swedish Academy Glossary (SAOL) 14. All 500 dialect words in the glossary of SAOL 13 were examined and presented in 10 Internet-based questionnaires containing 50 words each. For each word, informants were asked if they knew it and whether they used it themselves. As a result, it is suggested that 100 words should be deleted; either because they are too dialectal and only have a limited geographical distribution, or because they nowadays are part of Standard Swedish. In addition, it is suggested that 14 dialect words that have not previously been included, should be incorporated in the glossary.

1. Inledning

Inför utgivningen av Svenska Akademiens ordlista 2015 (SAOL 14) fick jag i uppdrag av redaktionen att närmare undersöka vilka dialektord som skulle kunna ingå i ordlistan. I den här artikeln beskriver jag mitt arbete, diskuterar problem jag stötte på och redovisar resultatet av en enkätundersökning som jag genomförde.

2. Dialektord i riksspråksordböcker

Det finns en lång tradition att redovisa ett urval dialektord i riksspråksordböcker (se särsk. Thelander 1994:365f.; Ernby 2008:82; Mattsson 1974:72ff.). Man kan fråga sig vad syftet är med att förteckna ord som inte går att använda i hela språkområdet. Fyller sådana uppgifter någon funktion? När man läser i förorden till flera av riksspråksordböckerna kan man konstatera att redaktörerna anser att det i alla fall inte kan vara till skada för riksspråket att man tar med dialektord, så länge de är tydligt markerade. Tvärtom kan de vara en hjälp för ordboksanvändarna eftersom även dialekt-

ord kan förekomma i tryck.

Totalt finns det ca 500 dialektord i SAOL 13. Dessa har beteckningen ”prov.” som är en förkortning för *provinsialism*. I mitt arbete har jag utgått från det som Thelander (1994:369) beskriver som en *äkta provinsialism*. Det innebär att personer från en viss region utgår från att ett specifikt ord tillhör standardspråket, medan personer från andra regioner inte förstår varför ordet ska tas upp i en riksspråklig ordbok. (För en utförligare diskussion om vad en provinsialism är, se Thelander 1983.)

Inom språksociologin talar man ofta om fyra nivåer med neutralt standardspråk respektive lokal (eller genuin) dialekt som ytterligheter (se Thelander 1994:368; Andersson 1985:62). Av Tabell 1 framgår att vi på nivå 1 finner de ord som tillhör det neutrala standardspråket. Dessa ord står utan markering i SAOL. På nivå 2 återfinns ord som tillhör det regionala standardspråket och det är där de provinsiella orden i SAOL hör hemma. På nivå 3 och 4 finner vi regionala och lokala dialektord som snarare hör hemma i dialektordböcker än i en standardspråklig ordlista. I realiteten är det inte alltid enkelt att avgöra var gränserna mellan de olika nivåerna går och vissa ord som i dag finns i SAOL borde kanske i framtiden höra hemma i en dialektordbok och vice versa.

	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4
Sociolingvistisk typ	neutralt standardspråk	regionalt standardspråk	regional dialekt	lokal dialekt
Markering i SAOL	ingen markering	prov.	ej med i SAOL	ej med i SAOL

Tabell 1: Orden i SAOL återfinns på språknivå 1 och 2.

Uppdraget innebar att stryka ord som inte längre kan anses vara provinsiella p.g.a. att de används så lokalt att de numera tillhör regional eller lokal dialekt (nivå 3 och 4 i Tabell 1). Tidigare provinsialismer kan också ha spritts till fler brukare och därmed övergått till att uppfattas som neutralt standardspråk. I dessa fall räcker det att etiketten ”prov.” stryks. Uppdraget innebar dessutom att föreslå nya provinsialismer. För det allmänna ordförrådet kan stora sökbara textdatabaser användas för att hitta högfrekventa ord som uppfyller kraven för ordlistan, t.ex. Språkbanken. En svårighet när man studerar

mer lokala ord är att de ofta saknas i den här typen av textdatabaser.

För att lösa den första uppgiften – att föreslå provinsialismer som ska strykas – behövde jag veta vilka provinsialismer som används i dag och hur geografiskt spridda de är. Här är det ett problem att det inte finns något modernt, lättillgängligt dialektmaterial att utgå från. Rietz dialektlexikon är utförligt, men utkom redan 1862–1867. Det finns också smärre artiklar om provinsialismer, men även de har några år på nacken (Bergman 1942, 1952; Levander 1927), liksom Institutet för språk och folkminnens digra dialektordsamlingar. Institutet har kontinuerligt registrerat dialekter i över 100 år, men de samlingar som är sökbara på ordnivå har inte uppdaterats sedan det på 1930-talet blev möjligt att göra ljudupptagningar. Det är därmed utifrån dessa ordsamlingar omöjligt att ta reda på vilka provinsialismer som används i dag och vilka ord som är föråldrade. För ordboksuppdraget behövde jag på ganska kort tid testa vilka dialektord som gemene man känner till och använder runt om i Sverige, och jag valde därför att göra en ny insamling.

3. Enkätstudie

Insamlingen genomfördes i form av en dialektundersökning via internet. Samtliga provinsialismer i SAOL 13 ingick i undersökningen. För att inte undersökningen skulle bli alltför krävande för informanterna fördelades orden på 9 webbenkäter med ca 50 ord vardera. Några veckor efter att undersökningen lanserats på internet tillfogades ytterligare en enkät till undersökningen med ord som inte ingår i SAOL 13, men som kunde vara tänkbara att införas som provinsialismer i SAOL 14. Dessa ord vaskades fram utifrån olika källor som redovisas i punkterna a–e nedan och som sedan sammanställdes i en 40 ord lång enkät.

a) 2006 sändes en uppskattad teveserie om dialekter. I samband med programmen uppmanades folk att bidra med dialektord som de uppfattar som typiska för sin region. Orden publicerades på SVT:s hemsida, sorterade region för region. Med hjälp av informanter från respektive region valdes gångbara provinsialismer ut.

b) Dialektfrågor som de senaste åren inkommit till Institutet för språk och folkminnen genomsöktes.

c) Språkvetare med arbetsplats i olika delar av landet ombads lämna förslag på provinsialismer.

d) Kommentarer efterfrågades i de 9 webbenkäterna, t.ex. om informanterna använder ett ord som de trots var standard men som de i ett senare skede upptäckte inte var bekant för andra personer i deras omgivning.

e) Dialektord som förekommer på internet genomsöktes, t.ex. Lingvistbloggen där Parkvall framställt utbredningskartor av ord som skiljer sig åt mellan olika regioner.

För varje ord i undersökningen får informanterna frågan om de känner till ordet och om de använder det själva eller inte. Termen ”provinsiella ord” är gissningsvis relativt okänd för folk i allmänhet. Därför efterfrågades istället om ordet är gammalt, dialektalt, standardspråkligt eller om det är ett slangord, för att få en idé om hur orden uppfattas.

Figur 1 visar en skärmdump av enkäten som innehåller ordet *abrovink*, med betydelsen ’listig lösning’. Informanten kan välja att enbart kryssa i om hen känner till ordet eller inte, men också ange om hen använder det själv. Det finns också ett fritextfält för frivilliga kommentarer. Enkätsvaren tyder på ett stort engagemang som tog sig uttryck i många kommentarer och reflektioner på varje ord.

Abrovink eller Abrovinch
Listig lösning

Jag känner inte till ordet
 Jag känner till ordet men använder det inte själv
 Jag använder själv ordet

Jag uppfattar ordet som:

Riksspråkligt
 Dialektalt
 Slang
 Ålderdomligt

Kommentar:

< Tillbaka   Fortsätt >

Figur 1: Skärmdump som illustrerar enkätens utformning.

Kommentarerna handlar oftast om att folk anser att den definition som anges för ett visst dialektord är felaktig. Det är intressant eftersom betydelseangivelserna för orden i enkäterna är hämtade från SAOL. Detaljerade analyser av specifika ord skulle kunna visa om det är frågan om betydelseförskjutningar i fall där många är överens om en ny betydelse.

3.1 Avgränsningsproblem

Två frågor som dök upp under genomgången av provinsialismerna var vilka avgränsningar som borde göras och hur konsekvent urvalet av upplysningar bör vara för provinsialismerna.

Vanligast i SAOL är förstås att etiketten sätts på ordnivå, men även uttal och böjningsformer är markerade som provinsiella i vissa fall. De uttalsangivelser som anges som provinsiella är få och i några fall stämmer de inte överens med dagens uttal, exempelvis uttalas inte *knöka* längre med enbart ”öppet ö som i *göra*”, som det står i SAOL 13 (s. 627). Bland yngre västsvenskar hörs i dag även ett slutet ö-ljud i ordet *knöka*.

Det finns också ord i SAOL som kategoriseras som ”mest prov.” (alltså *mest provinsiella*), exempelvis *maja* ’pryda med grönt’, *rimpa* ’remsa’ och *skällning* ’tätning av fogar mellan tegelpannor med vitkalkat murbruk’. Det visar väl att det är svårt att dra gränsen för vad som är ett provinsialt ord, men antingen är det frågan om en provinsialism eller också får man anse att ordet är så spritt att det tillhör standardspråket.

När det gäller urval ska understrykas att SAOL inte är en definitionsordbok, men ordförklaringar finns av princip för mindre vanliga ord (Gellerstam 2009:20). Därför är det anmärkningsvärt att 18 provinsialismer saknar definition i SAOL, exempelvis *vedlider*, *lenväder* (’blidväder, töväder’) och *pyrighet* (’livlighet’). Anledningen till att de är markerade som ”provisiella” är ju att de inte förekommer över hela Sverige, och därför bör det betraktas som ännu viktigare att ange betydelsen för just de här orden, eftersom man per definition utgår från att det finns folk som inte känner till dem.

3.2 Föråldrade betydelseangivelser

Vid genomgång av kommentarerna till de ord som redan finns i SAOL vi-

sade det sig att informanterna hade svårigheter med en del av orden. Flera kommentarer gällde att de inte förstod den betydelse som angetts. Det är uppenbart att betydelseangivelserna i vissa fall blivit föråldrade, t.ex. förklaras *trave* med 'skyl'. Går man till uppslagsordet *skyl* i SAOL kan man läsa att det är 'en samling kärvar sammanställda för torkning på åkern'. Det är inte så ofta vi ser dessa kärvar nu för tiden, så det är självklart att både standardordet och det regionala ordet används ganska sällan. Andra exempel där betydelseangivelserna åldrats är 'vret' som förklarar provinsialismen *täkt* och 'klövsadel' som förklarar *klöv*.

En nackdel med skriftliga enkäter är att forskaren inte kan gripa in och förtydliga om det är uppenbart att en informant missuppfattat någonting. Relativt ofta uppger informanter att de använder ett visst ord, men av deras kommentarer inser man att de använder ordet i den standardsvenska betydelsen – inte i den regionala som anges i enkäten. Ett exempel är *kase*. Folk svarar att de känner till det i betydelsen 'rishög', vilket är den standardspråkliga betydelsen. Det verkar inte som att någon känner till *kase* i den provinsiella betydelsen 'gödselhög'. Ett annat exempel är *fåle* som folk känner till från Staffansvisan, och anger att det betyder 'häst'. Den provinsiella betydelsen 'föl' verkar vara relativt okänd. *Patt* känner folk inte till i den provinsiella betydelsen 'spene', bara den vardagliga betydelsen för 'bröst'. Några informanter tror också att de funnit fel i enkäten, t.ex. för ordet *kulting*. Det verkar självklart för informanterna att *kulting* är en liten gris, men i SAOL finns också den provinsiella betydelsen 'liten pojke'. Här verkar alltså de provinsiella betydelseerna vara på väg att försvinna.

3.3 Fördelar och nackdelar med webbundersökningen

Denna typ av insamling har många fördelar. Undersökningen publicerades på institutets hemsida och på dess Facebooksida. Inom två dagar hade 1 200 människor sett inlägget och inte mindre än 220 personer hade svarat på minst en av de tio enkäterna. Det är med andra ord ett enkelt sätt att snabbt få en hel del information. Jag når människor som jag inte känner och det gör materialet mer balanserat när det gäller faktorer som ålder samt geografisk och social tillhörighet. Det är möjligt att de personer som väljer att fylla i enkäterna är mer intresserade av språkfrågor än genomsnittet, men det bör inte ha någon betydelse för resultatet av denna studie.

Internetbaserade enkäter är ett bra sätt att samla in stora mängder data, men naturligtvis finns det även nackdelar. En nackdel är av rent teknisk art. Enkäterna har inte fungerat fullt ut i alla webbläsare och i mobiltelefoner, vilket naturligtvis medför ett visst bortfall.

Det finns ett annat problem som är allvarigare och svårare att komma åt. Jag har vänner som pratar mycket bred dialekt. Jag bad en av dem att fylla i ett par av enkäterna. När jag gick igenom svaren blev jag förvånad över att hon för många ord hade markerat att hon inte känner till dem, även om jag vet att hon använder dem dagligen. Ett ord som finns med i SAOL är *laddor* som jag vet att min vän ofta använder. Ändå svarade hon i enkäten att hon inte vet vad ordet *laddor* betyder. Det kan verka förvånande, men förklaringen är att det i enkäten – precis som i ordlistan – står *laddor* med definitionen ”Sko eller innerpjäxa av filt”. Min vän säger inte *laddor*, utan *laddera* och menar då sina tofflor. Hon förstod inte att *laddor* är samma sak som det hon kallar *laddera*. Det är inte heller konstigt. För det första skiljer sig betydelseerna åt och för det andra ser man sällan dialektord i skriftlig form, så det kan vara svårt att koppla uttalet till ett ord som man för första gången ser i skrift. Ett alternativ kunde vara att koppla en ljudfil till enkäten så att man också kunde lyssna på dialektorden, men det är inte helt oproblematiskt eftersom samma ord kan uttalas ganska olika i olika delar av landet. En del av avvikelserna mellan uttal och skrift fångas i kommentarerna, men exemplet ovan visar hur viktigt det är att också utföra djupintervjuer med några personer från varje dialektområde.

4. Med facit i hand – hur blev det till slut?

Totalt 800 enkäter besvarades. Utifrån enkätsvaren föreslog jag 100 ord som skulle kunna utgå ur nästa upplaga och 16 ord som skulle kunna införas. Det var svårare än jag trodde att hitta provinsialismer som används i dag. Ibland har jag varit tveksam till om ordet i fråga snarare är slang, vardagligt eller om det rent av är alltför dialektalt. Jag valde ut 40 tänkbara kandidater (om urvalet se avsnitt 3) som låg som en egen enkät i undersökningen och besvarades av 82 personer. Jag har haft strängare tillämpning av kriterierna när det gäller användning och kännedom om de ord som skulle kunna kvala in i SAOL än för ord som redan finns i ordlistan.

Av de 100 ord jag föreslog kunde utgå ur ordlistan är det åtta ord som redaktionen valde att behålla. Dessa är: *bamba* 'barnbispisning i skola', *bräcka* 'brink', *färsig* 'som består av färs', *glad* 'öppet ställe, glänta', *glunt* 'yngling, pojke', *grisk* 'ivrig', *inkiett* 'otålig, ivrig' och *skällning* 'tätning av fogar mellan tegelpannor med vitkalkat murbruk'.

Exempel på avgränsningar som måste övervägas är hur föråldrade dialektord ska behandlas i SAOL. Det framgick av kommentarerna till enkäterna att vissa föråldrade dialektord lever kvar tack vare att de finns på pränt. Det är ingen som uppger att de använder *glunt* om *pojke*, men de känner naturligtvis till ordet från Gluntarna av Wennerberg även om de kanske inte vet vad ordet betyder. Det kan finnas en poäng i att ett ord som *glunt* finns med i ordlistan även om det inte är särskilt levande i språket. Det är ett ord som folk stöter på.

Sedan har vi *bräcka* som är bekant för många för att det ingår i namnet *Fjärås Bräcka*. Det finns också andra ord som folk känner till för att de ingår i ortnamn, t.ex. *vång* 'gärde, fält' och *flad* 'grund havsvik'. Namnet *Vånga* finns både i Skåne och i Östergötland. *Fladen* i Kattegatt känner folk till från sjörapporterna. Det framgår inte av enkäterna om informanterna känner till ordens egentliga betydelse. Min gissning är att appellativen i dessa fall har övergått till namnelement. Då kanske man snarare ska leta efter namnelementens betydelser i ett ortnamnslexikon än i SAOL. Samtidigt är det en fin service att dessa ord finns med och det är inte någon stor grupp ord, så de är inte särskilt utrymmeskrävande.

Av de ca 350 ord som jag föreslog skulle kvarstå har redaktionen tagit bort två. Det är *flane* 'dum person' och *skrövla* 'skrynkla'.

Av de nya ord jag föreslog togs 14 ord med, bl.a. *borrfluga* 'borrmaskin', *butta* 'knuffa', *exter* 'hyss, dumheter', *fresta* 'försöka', *katig* 'kavat, kaxig', *pumla* 'julgranskula' och *säckkärra* 'hopfällbar bagagevagn med två hjul'. Jag föreslog att ordet *bänglig* 'besvärlig' som jag uppfattar som norrländskt skulle införas. Det kom in i ordlistan, men inte som provinsialism, utan med etiketten "vardagligt". Vidare föreslog jag att det sydsvenska ordet *gräddbulle* 'chokladöverdragen skumboll' skulle tas med i ordlistan. *Gräddbulle* finns numera i SAOL, men det ansågs av redaktionen vara så vanligt förekommande att det inte klassades som en provinsialism.

5. Tankar inför framtiden

Nu är arbetet avslutat för den här gången. Vad som återstår att fundera över är vad som hade kunnat göras annorlunda för att uppnå säkrare resultat av vilka provinsialismer som används i dag. Enkäterna var i längsta laget och ibland uppstod tekniska problem. Informanterna fick välja vilken eller vilka av de 10 enkäterna de ville besvara, men majoriteten valde ändå att besvara enkäterna i nummerordning. Det var ett fåtal informanter som besvarade samtliga enkäter, vilket fick som följd att de enkäter som låg sist i undersökningen har betydligt färre svar. Ska man göra om undersökningen i framtiden kunde man tänka sig att orden kommer slumpvis och att försökspersonerna besvarar så många ord de vill.

Det försvann som sagt 100 provinsialismer medan bara ett tiotal nya infördes. Det är enklare att sortera bort gamla provinsialismer som inte används och som därmed inte har något berättigande i ordlistan än att föra in nya provinsialismer, men det senare är väl så viktigt för att ge stöd åt dagens språkanvändare. En metod som kan användas för att söka efter nya ord är att använda landets lokaltidningar mer. Genom att gå igenom vilka ord som förekommer i lokaltidningarna, men som inte tillhör standardspråket, skulle man få ett bra underlag för vilka ord som skulle ha sin plats i SAOL. Här kan tilläggas att de ord som funnits i någon av de tidigare ordlistorna är sökbara i databasen SAOLhist som är tillgänglig för alla.

Ett annat viktigt arbete framöver är att uppdatera arkivens dialektord-samlingar. I dag är det enkelt att spela in dialekttalande personer. Problemet är att det tar tid att transkribera eller excerpiera inspelningar, men det sker en utveckling på detta område. Det finns program och appar som omvandlar tal till text och i framtiden kan de förhoppningsvis fungera tillräckligt bra även på dialektmaterial. I väntan på detta är ett alternativ att samla in ljudmaterial via internet. Allmänheten kan ges möjligheten att skicka ljudfiler via en webbenkät där de uttalar vissa ord. Det skulle då också kunna finnas en karta där informanten kan pricka in var hen är uppväxt. Klickar informanten sedan på en region får hen höra olika uttal för ett och samma ord. Kartan kan göras ännu intressantare om den kompletteras med etymologier eller annan information om några av orden. Detta är förslag på ett sätt att uppdatera institutets ordsamlingar, vilket i framtiden kunde underlätta arbetet att revidera provinsialismerna i SAOL.

Litteratur

Ordböcker

- Rietz, Johan Ernst (1867): *Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmoge-språket*. 1–2. Malmö, Köpenhamn, Leipzig & London [1862–] 1867. Fotolitografisk reproduktion. Lund 1962. 3. Register och rättelser av Erik Abrahamson. Uppsala & København 1955.
- SAOL 13 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. (2006). 13 uppl. Stockholm: Norstedts.
- SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. (2015). 14 uppl. Stockholm: Norstedts.

Annan litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar (1985): *Fult språk*. Stockholm: Carlsson.
- Bergman, Gösta (1942): Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket. I: *Arkiv för nordisk filologi* 56, 125-250.
- Bergman, Gösta (1952): Nordliga provinsialismer i det bildade nordliga talspråket. I: *Arkiv för nordisk filologi* 66, 131-215.
- Ernby, Birgitta (2008): Svenska dialektord i riksspråkliga ordböcker. I: *Nog ordat? Festskrift till Sven-Göran Malmgren*. Göteborg: Meijerbergs institut för etymologisk forskning.
- Gellerstam, Martin (red.) (2009): *SAOL och tidens flykt: några nedslag i ordlistans historia*. Stockholm: Norstedt.
- Levander, Lars (1927): I vad mån beaktas uppsvenskt språkbruk vid Svenska Akademiens ordboksarbete? I: *Nysvenska studier* 7, 30-42.
- Lingvistbloggen = <lingvistbloggen.ling.su.se/?p=1042> (augusti 2015).
- Mattsson, Gösta (1974): Ordlistans tionde upplaga – riktlinjer och kommentarer. I: T. Johannisson & G. Mattsson: *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden 55.) Stockholm: Esselte studium.
- SAOLhist = <spraakdata.gu.se/saolhist/> (augusti 2015).
- Thelander, Mats (1983): Provinsialismer i inom- och mellanregionalt perspektiv. I: *Språk och tradition. Festskrift till Sven Benson*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.

Thelander, Mats (1994): prov. utan värde? Om provinsialismer i ordböcker – och i verkligheten. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.4.1994*. Lund: Institutionen för nordiska språk.

Lena Wenner
forskningsarkivarie, fil.dr
Institutet för språk och folkminnen
Vallgatan 22
SE-411 16 Göteborg
lena.wenner@sprakochfolkminnen.se